

njena lahko temna polt se nagajivo odraža od modre svilene obleke, odražajo se njeni črni, kodrasti lasje, njene velike lepe oči, njeni beli zobje. O, ona ne pojde nikoli iz Pariza, ne, nikoli. Pripoveduje mi o Ameriki, o morju, o svojih potovanjih, o svojem študiju. In tudi kadar skonča univerzo, ne pojde iz Pariza? Ah kaj še, nikoli!

Pariz je proti jutru oblit s polnimi svetlobnimi soji zgodnje zarje. Prebuja se ta kolos protislovij, nemira, sijaja in temačnosti. Prebuja se, kakor da vstaja iz sodobnosti v preteklost, kakor da se povrača iz civilizatoričnega, mehanističnega amerikanizma, ki si je usužnjil človeka, njegov mir in zadovoljstvo, k moralnim, individualistično izkristaliziranim pomnikom minulosti, kjer je človek nad materijo, nad strojem utelesil napone svojih umetniških hotenj, svojih ustvarjalnih sil. Prebuja se v vrvež avtomobilov, hitenje ljudi, slo po novem delu in novem čakanju, prebuja se temne, častitljive palače, oblite z mrakom stoletij, templji novega človeka.

Anton Ocvirk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Juš Kozak: Šentpeter. Roman. Založila Tiskovna zadruga. V Ljubljani 1931. 423 str.

To delo, ki je predelan ponatis iz „Ljubljanskega Zvona“, je Kozak zasnoval kot nekak rodbinski roman po načinu Mannovih „Buddenbrookov“ ali Galsworthyjeve „Forsyte-Sage“. Pri izvršitvi pa se mi zdi, da se mu je snov raztekla v tisto, kar predstavlja danes, namreč nekaj, kar ni ne široka podoba šentpeterskega miljeja, a tudi ne izrazita zgodba in povest ene rodbine. To je bilo mogoče in celo nujno zaradi tega, ker ni v rodbinskem črtežu Zamejčevih nikjer tako izrazitega intimnega središča, kakor ga imajo na primer „Buddenbrookii“ v tem, da njihov avtor v Tomažu Buddenbrookku riše prav za prav svojega dvojnika, in kakor ga predstavlja v Galsworthyjevem epu ideja o razkrojni in pogubni sili lepote v računarskem in treznem svetu angleškega meščanstva, iz katerega je izšel tudi pisatelj sam.

Da takega osebnega in resnično intimnega momenta v Kozakovem romanu ni, je morda na več načinov usodno za vse delo, predvsem pa za osnovno življenjsko moč stvaritve, kajti odkod črpati navdih, če ti ne vre neprestano sam od sebe iz takega naravnega vira, kakor je izpoved, pa bodisi da je še tako prikrita in umetno zastrta z vizijami ustvarjenih svetov. Vendar pa se Kozakov roman nanaša na preteklost njegovega rodu in za osebe daljnih sorodnikov, ki jih opisuje v svojem delu, je najbrže uporabil marsikako potezo, ki jo je opazil in si jo zapomnil pri mnogo bližjih članih svoje rodbine, nego so oni, o katerih govori. Na to opozarja zlasti posvetilo, ki velja avtorjevemu očetu kot potomcu „Cunjarjevega“ rodu. Položaj, ki je s temi dejstvi odrejen avtorjevi fantaziji, je skorajda nekoliko nevaren: oblikuje naj snov, ki ga osebno in v najtočnejšem pomenu besede intimno ne zadeva, dasi mu je po drugi plati vendarle nekako nenavadno ljuba in draga. S tem je podana nekaka dvoumnost v osnovnem čuvstvu do snovi, iz katere poteka inspiracija, ki je samo dozdevna. In ta je povzročila nekatere temeljne nedostatke Kozakovega dela.

Cela skupina le-teh se dá namreč razložiti s kršitvijo elementarnega estetskega zakona, s kršitvijo, ki je v zvezi s tem dvoumnim položajem med intimnim in nekako drugače dragim, o katerem sem pravkar govoril. Elementarni estetski zakon, ki ga imam v mislih, je izražen z zahtevo, da bodi pisatelj objektivno stvaren in nepristranski do življenja, ki ga oblikuje. Ta zahteva ne govori samo zoper grobo tendenčno pisateljstvo, ki rezko deli svet na dva dela, na svojega in na sovražnega, na katerega potem kopiči temne barve, marveč zahteva od pisatelja skoraj nezmotljiv čut za vrednost in pomembnost življenja, ki ga prikazuje. Ne precenjuje naj ga in ne omalovažuje, marveč vsaka njegova kretnja in vsaka domislica naj pričata zanj, da vidi v vsaki svoji osebi in v vsaki usodi natančno tisto vrednost, kakršna je resnično vsebovana v nji in kakršno mora pomeniti tenkočutnemu, toda nepodkupljivemu bravcu.

Ta zahteva je v pisateljstvu kakor tudi v vseh drugih umetnostih tako važna in poseza tako globoko v osnove tvornosti, da se mi je subtilnejša umetniška nepristranost ali stvarnost često hotela zdeti samo druga stran, samo druga oblika moči, ki ustvarja. Kajti skoraj da si ni moči predstavljati, kako naj bi pisatelj res nazorno predstavil in skladno vnesel v čas, v prostor in v širno življenjsko morje človeško osebnost, ki ne bi bila do kraja jasna vsaj njegovemu občutku ali čutu, in nasprotno: kako si ne bi ustvaril stvarnega in nepristranskega odnosa do osebnosti, ki jo je zamislil in pogodljivo zapletel v nešteto zvez in odnošajev z drugimi osebami in z najrazličnejšimi dogodki, kar je v tako obširnem romanu neizogibno.

Zoper ta osnovni estetski zakon o stvarnosti in nepristranosti do lastnih kreacij je Kozak grešil na več načinov, in sicer najbrže prav zaradi tega, ker so mu bile, kakor sem že dejal, osrednje osebe preblizu, da bi mogel biti do njih ravnodušno stvaren, hkratu pa zopet notranje predaleč, da bi se mogel v domišljiji docela istovetiti ž njimi ter na ta način po čuvstveni poti doseči nasproti njim instinktivno in toplo objektivnost zrele umetnosti. Zelo očiten primer avtorske pristranosti v „Šentpetru“ je že dejstvo, da je vse, kar pride z Zamejčevimi v konflikt, pokazano kot a priori manj vredno ali celo kot ničvredno, tako zlasti ves Hostarjev rod. Podobno, dasi nekoliko objektivneje ravna Kozak tudi z Andrejem. Vse te negativne osebe pa so mu simpatičnejše, čim se prično pokoriti za svoje grehe, ki so večinoma storjeni Zamejčevim. Kozakovo tolmačenje teh življenj je tedaj docela tako, kakor bi jih razlagal kateri koli prizadeti član Zamejčeve rodbine, če ni morda še celo bolj a priori odklanjajoče. Edino pisateljsko pa bi bilo, da bi jih skušal pojmovati iz njihovih posebnih notranjosti, kakor skuša prikazovati vse Zamejčeve. Če bi katerega koli Zamejčevih nasprotnikov podal s tolikšno voljo do razumevanja, kakor se je potrudil podati na primer Azo celo v njenih najbolj kočljivih trenutkih, bi bila tako podoba „protiigre“ kakor tudi podoba vsega romana bolj človeška in bi pričala o višjem duhu.

Iz Kozakovega odnosa do teh figur skoraj nujno sledi tudi njegovo razmerje do osrčja njegovega dela, ki ga predstavlja rod Zamejčevih. Kakor je do njihovih nasprotnikov apriorno sovražen, tako je do Zamejčevih apriorno dobrohoten. V tej rodbini, v kateri je podal Luko, ki je morda edina pomembna in ustvarjena oseba tega romana, in Azo, pri kateri ni bil prav kos

svoji zamisli, je Kozak zasnoval tudi dva temeljna značaja, glede katerih si očitno ni bil na jasnem in glede katerih se je celo nedvomno motil. To sta Marija in pa Matija Zamejec, glava te propadu zapisane hiše.

Imam določen vtis, da ga je pri Mariji vodil namen, pokazati povečujočo moč trpljenja. To miselnost hoče menda poudariti tudi z Rokovim življenjem. Obakrat dokaj prisiljeno in ne prav smiselno. Iz tega razloga ravna zelo nasilno z obema osebama, zlasti z Marijo, ki pri tem izgubi vsak značaj. Tako nastane iz nje nekaj medlega, neizrazito blagega in žalostnega. In to senco obdaja Kozak s svetniško glorio. Prav tako nerazumevanje kaže Kozak za osebo starega Matije Zamejca. Po njegovem zasnutku ali vsaj po smislu položaja, ki mu ga daje med ljudmi, in po gesti, s katero črta obrise njegove usode, naj bi bil Matija ne le fizično, marveč tudi človeško za glavo višji od okolice. Če pa se oprustiš rahle in ne vedno dosledne pisateljeve sugestije in si Matijo ogledaš, kakor si ogleduješ ljudi v življenju, se boš kmalu lahko preveril, da je njegova veličina samo dekorativna in da se za veličastnim videzom skriva dokaj prazna, samoljubna, ničemurna in malodane naduta človečnost, ki ni ne simpatična ne zanimiva, a kamoli velika.

Pravi ton za podajanje te docela centralne osebnosti romana ne bi smel biti patetičen in resen, kakor govori o nji Kozak, marveč bi skoraj moral biti rahlo posmehljiv in ironičen. Takemu tonu se je še najbolj približal tam, kjer opisuje neki napad Matijeve jarosti, ki ga privede do viška v stavku približno tele vsebine: Nato pa se je pričelo tisto, česar se je Matija najbolj bal (namreč izpraševanja vesti samemu sebi). Kako sijajen bi bil lahko ta stavek, če bi bilo v njem le za kapljico ironije. V patetični koncepciji, kakor je napisan v resnici, je zelo oster primer tistega, kar sem imenoval nejasen odnos in neobjektivnost nasproti zasnovani osebi.

Za vsem navedenim se skriva neka pristranost, ki nima morda ideološkega izvora, češ, ti ljudje stoje za tako in tako miselnost, zato so boljši od drugih. Tudi jih ne odlikujejo posebna človeška svojstva. — Ne, ta pristranost izvira kratko malo iz dejstva, da so bile te osebnosti izbrane za središče romana, ki pač mora biti pomembno in simpatično. Če pa upoštevaš migljaj, ki ti ga daje avtor v posvetilu, kjer pokaže na svoje sorodstvo z Zamejčevo rodbino, dobi njegova pristranost, ki je marsikje samo nedosezanje zasnutka, priokus po nekakem rodbinskem pristrastju, to je po najvsakdajnejši slabosti v življenju, ki naj bi se je pisatelj v teh preprostih oblikah rajši otresel.

Rekel sem že, da je Matija Zamejec po avtorjevi zamisli človeški višek življenja v romanu. Ob njem se merijo dejanja in nedejanja drugih. Bil naj bi častljiv predstavnik po poli kmetiškega, po poli meščanskega šentpeterskega mesarskega ceha, načelnik zadruga in živ primer poštenosti, solidnosti in dostojnosti tega obrtniškega stanu. Poleg tega človek trde roke, strogih tradicionalnih nazorov, dobrega in navzlic vsej nepopustljivosti mehkega srca. Njegova risba se je Kozaku ponesrečila. Dejansko podani njegov lik se zelo neugodno razlikuje od zamisli in posreduje človeka, ki sem ga že opisal. Navzlic temu pa je vse delo organizirano tako, da je Matija njegov vrh. In zdaj ni ta vrh samo izkrivljen, marveč je brez vznesenosti in pritiska na ravnino ostalega življenja ter jo pomika navzdol. In res, katera oseba te lahko zanima na tej širni ploskvi življenja, katera te lahko zanima zaradi svoje človečnosti? Mar maziljeni, sladkobni in s tolikšno resnobo črtani župnik, ki

je samo bleda slika Kozakove predstave o pravem duhovniku? Ali nedopisana Aza, ki je morda polno živa samo v enem prizoru ali v dveh in ki je tako starodavno romantična po vsej svoji usodi? (Pri nji se človeku dramijo davno pozabljeni spomini na bog vedi katere romantične povesti, morda na gospoda Mirodolskega, na Jurčičevo Lepo Vido ali kaj, pa tudi na Cankarjevo ‚romantično dušo‘ Pavlo Zarnikovo, ki je prva oblika kesnejše Lepe Vide.) Ali sploh kdo izmed Zamejčevih, razen Luke? Ali sploh kdor koli izmed vseh teh primitivnih, grobih, nelepo prvobitnih ljudi? Pač, zanimajo te nekateri, ko trpe: tako stari Hostar v nekaterih trenutkih ob hromem sinu, včasih tudi Rok sam, četudi mu je Kozak odmeril nekoliko nepričakovano in preokrutno usodo, ki navzlic avtorjevi veri v trpljenje ne izpremeni trpinu narave. Proti koncu svoje zgodbe postane zanimivejši tudi Andrej, zlasti pa je živa mlada trojica: Aleš, mladi Rok in Liza, dasi je tudi ta slikana s kričečimi barvami in čeprav je Lizin doživljaj z Rokom in Alešom samo ponovitev Azine zgodbe z Jergelčevim.

Edina polna oseba tega romana je, kakor že rečeno, propali brat starega Matije — Luka. Ta človek živi resnično, živi po svoje, iz moči lastne narave in v njem se dogajajo stvari, ki jih gledaš s spoštovanjem in živim sočutjem. Mogočno poglavje tega romana je tisto, ko Luka tehta v sebi in se odločuje, ali ne bi iz usmiljenja do Marije ubil Roka. Prizor v krčmi, ko stoji tik pred dejanjem, ni več prazno napet zaplet, marveč vzbuja notranjo tesnobo in človeški nemir. Prav tako tudi razrešitev te velike napetosti. Med resnične in pretresljive oddelke romana štejem tudi malone vso Lukovo zgodbo s sinom Alešom. Priznam, da sem tu občudoval hladno, okrutno Kozakovo koncepcijo obeh usod, ki ju je izvedel tako nepopustljivo navzlic temu, da mu je ravno Luka najljubša oseba. Prav zaradi tega pa se mi zdi ta izvedba v celoti, ki ni niti od daleč strogo nepristranska, nekoliko preizjemna.

Zanimiva in živa oseba je tudi rudniška vdova, kesnejša Andrejeva žena. Njen lik pa je morda le nekoliko izkrivljen, kajti v času njenega veselega vdovstva je njena erotičnost lahkotna, rajajoča. Odtod pa je prehod v težko in usodno strast do mladega Roka, ki ji prinese smrt, nekoliko težaven. Podobno prelomljen je tudi Andrej, ki se zveže ž njo docela nepričakovano, več, njegov zakon niti ni prav verjeten. Ta človek, ki je, kakor mu pravi Luka, „šema v srcu“ in ki je spočetka docela brezbarven, postane kesneje tragičen in vzbuja resnično sočutje in spoštljivo skrb. — Docela neorgansko in prav za prav brez potrebe pa so v povest vpleteni berači; ne posegajo odločilno v dogajanje in so navzlic nekaterim posrečenim podrobnostim samo nekam fantastična dekoracija. Svedračeva usoda, ki se izgubi v nič, moti, ker vzbuja neizpolnjeno pričakovanje.

Odnosi med temi osebami se prepletajo v življenje, ki je polno divjosti, silovitosti, strasti, požrešnosti in grozodejstev. Bojim se, da Kozak zamenjava tisto, kar se v umetnosti imenuje moč, s tako imenovanimi močnimi in vnanje efektivnimi dogodki, ki se brez mirne in zdrave mere kopičijo v večini njegovih spisov. Tako tudi tu, kjer ima to njegovo nagnjenje zaslombo v miljeju. Preobloženi vtis, ki ga imaš pri opazovanju dogodkov v tem romanu, le včasih omiljuje pripovedovanje, ki je večidel prav tako pretirano kakor zgodba. Mimo tega je vse to življenje nekako razkosano, nepregledno pripovedovano in proti koncu trpa Kozak vedno večja razdobja v vedno krajše pripovedne razsež-

nosti. Usodi mladih dveh potomcev Zamejčevih sta sploh kar odtrgani. Med tem neobvladanim dogajanjem, ki je na prenekaterem mestu zaradi nedognanosti v značajih tudi malo organično, pa je najti precejšnje število uspeh in sugestivnih mest, med katere štejem v Azinem življenju prizor z obema ljubimcema in očetom tik pred samomorom mladega Jergelčevega in morda še njeno drugo srečanje z Andrejem, s katerim reši sestro Marijo. V življenju Luke spoštujem že omenjene trenutke odločanja zaradi umora, kakor tudi večino njegovega življenja s sinom, dasi je tudi ta povest mestoma trdo preobtežena. Živi so tudi prizori sovraštva med mladim Rokom in Alešom in ves Alešov doživljaj z lepo Lizo. Poleg teh najboljših momentov je smatrati za uspele tudi popise: pust, svatbo, predpustno veselico in marsikako podrobno domislico v govoru in opisu, zlasti pa resnično mogočne akorde uvodnih odstavkov romana. Poleg vsega poprej navedenega pa odklanjam kot zelo moteče stvari momente, kakršni so: skoraj vsa z grozotami preobtežena usoda Roka, Škofičko in njeno razmerje do Rožmana in do Aleša, črne koze in kot stilno docela neuspelo stvar: refren o hišah — materah.

„Šentpeter“ je obsežen tekst. Tako veliko telo potrebuje trdno in dobro povezano ogrodje, to se pravi krepkih in verno začrtanih osebnosti, zapletenih v jasne in velikopotezne odnošaje, iz katerih se dosledno in pregledno razvijajo dogodki in usode. Tega „Šentpeter“ nima. Šibak in nezanesljiv v risbi značajev in v zasledovanju ter razvijanju odnosov med njimi, dela vtis neobvladano razgibane in nesmotrno razčlenjene mase, ki nima ne prave stabilnosti ne jasnih obrisov. Gotovo lahko taka stavba vsebuje posrečene podrobnosti in celo razsežnejše partije, ali prav tako jasno je, da mora biti kot celota navzlic vsemu nesorazmerna. „Šentpeter“ ni organičen umotvor visokih kvalitiet. Tudi ni delo globokega pojmovanja in poznavanja človeških stvari. Pač pa je življenje v njem za manj natančen okus, vrveče, veselo in žalostno, zabavno in pretresljivo in se giblje na ploskvi, ki gôdi širšem plastem bravstva. Če bi bilo nekoliko bolj umerjeno, v podrobnostih manj nebrzdano, v celoti pa preglednejše, bi bilo lahko navzlic nedostatkom v invenciji in risbi značajev — ne morda pomembna umetnina, marveč tisto, čemur se približuje tudi v sedanji izvedbi — dostojna ljudska knjiga v dobrem pomenu besede. Do umetnine visokih kvalitiet pa manjka temu delu, v katerem je Kozak pokazal navzlic vsemu mnogo iznajdljivosti in oblikovnih vrlin, najgloblje duhovne enotnosti, tistega enovitega, enakomernega in v vsem opaznega edinstvenega gledanja na svet, ki ga v mojstrovinah občutimo kot izraz velikih stvarniških osebnosti.

Josip Vidmar.

Ivan Pregelj: Idile in groteske. Izbrani spisi VI. Založila Jugoslovanska knjigarna. V Ljubljani 1931. 224 str.

Pričujoči zvezek Pregljevih spisov je izmed vseh dosedanjih najbolj pisano sestavljen. Vsebuje namreč dve idili, veselo „Osmero pesmi“ in žalostno „Na vakance“; dve groteskni enodejanki: „Berače“ in „Vest“ in še fantastično enodejanko „V Emavs“, ki je bila, če se ne motim, napisana za stopetindvajseto obletnico Prešernovega rojstva in ki obravnava nekatere značilne, ali bolje rečeno, po avtorjevem mnenju razlage potrebne momente poetovega življenja. Ali teža zvezka leži na obeh idilah, zlasti na prvi, ki sama obsega polovico knjige.